

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗНМ

Юлія Рібцун

Оволодіння зв'язним мовленням – важлива складова загальної мовленнєвої культури дошкільника. М. С. Лаврик, Т. О. Ладиженська, Л. А. Пенєвська та ін. у своїх дослідженнях детально висвітлюють питання формування зв'язного монологічного мовлення дітей дошкільного віку з нормальним мовленнєвим розвитком. Науковці вказують на те, що вже у 2–3 роки у дітей з'являються елементи монологічного мовлення.

Робота з розвитку зв'язного мовлення у молодшій групі для дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) має відбуватися на рівні імпресивного та експресивного мовлення шляхом відпрацювання як окремих речень, так і текстів.

Коротко зупинимось на змісті логопедичної роботи на матеріалі імпресивного мовлення.

Для спілкування з молодшими дошкільниками із ЗНМ доцільно використовувати не лише заняття, а й режимні моменти (одягання, прогулянки, прийом їжі, підготовка до сну тощо), спостереження за навколишнім (діяльністю людей, явищами природи тощо), спеціально створювати ситуації спілкування під час ігор у ігровому куточку. Навіть якщо дитина ще не говорить, учитель-логопед звертається до неї, ставить запитання, а потім робить паузу та відповідає на запитання сам.

Розширення розуміння зв'язного мовлення на рівні речень відбувається шляхом виконання одно- та двоскладових інструкцій, проведення спеціальних ігор та вправ, у яких діти помічають помилки у деформованих синтаксичних конструкціях із опорою на наочність. Доцільно звертатися до дітей із запитаннями з метою уточнення правильності сказаного, коли вчитель-логопед сам запитує і сам відповідає (наприклад, Це ведмедик? Так, це ведмедик. Ведмедик сидить на ліжку? Ні, ведмедик лежить на ліжку). Таким чином здійснюється формування слухового та смислового контролю на синтаксичному рівні, уточнення смислових зв'язків між словами у реченні.

Розширення розуміння зв'язного мовлення на рівні тексту відбувається шляхом спостереження за предметами, при розгляді картин, під час перегляду найпростіших інсценівок настільного, лялькового театру, прийняття посильної участі у святах і розвагах групи. Таким чином здійснюється формування у дітей слухової та зорової уваги, розвиток смислового контролю шляхом вироблення вміння уважно слухати розповіді казок, читання художніх творів, розглядати ілюстрації, розуміти розповідь педагога за картиною.

Використання у процесі занять віршів і римованих загадок своїм ритмічним повторенням забезпечує внутрішню організацію тексту. Тому буде корисним поєднувати віршовані мініатюри з мелодією, ритмічними, повторюваними рухами, адже вони допомагають краще сприйняти, зрозуміти та запам'ятати текст. Все це виступає ефективним стимулятором у розвитку активного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ.

Варто наголосити, що для кращого засвоєння змісту твору дітьми казка розповідається, а оповідання читається педагогом 2 рази, а потішка – 3–4 рази. Читаючи текст, доцільно емоційно обіграти його, використовуючи ілюстративний матеріал, іграшки чи інші предмети. Не слід читати дітям багато віршованих текстів одночасно. Доцільно знайомити з ними дітей поступово, відмічати такі вірші, які сподобалися їм найбільше.

Розкриємо зміст роботи з формування зв'язного мовлення на матеріалі експресивного мовлення.

Мовлення дитини розвивається у процесі спілкування шляхом імітації, переймання мовлення дорослих, опори на реальні предмет чи картинку. Діти повністю наслідують мовлення людей, що їх оточують. Саме тому, щоб корекція мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ відбувалась ефективно, мовлення педагогів та батьків має бути:

- правильним – без мовленнєвих порушень та „сюсюкання”;
- розбірливим – із чітким вимовлянням слів, із виділенням наголошеного складу;
- простим – насичене простими фразами з 2–4 слів;

- повторюваним – із багаторазовим використанням одних і тих самих слів протягом певного проміжку часу;
- різнобарвним – із використанням різної інтонації, пауз, сили голосу, зміни темпу;
- живим – супроводжуватись виразною мімікою та (при потребі) жестами.

Основними завданнями на цьому етапі є подолання мовленнєвого негативізму дошкільників і вироблення у них мовленнєвої активності. Діти молодшого дошкільного віку із ЗНМ мають потребу у спілкуванні значно вищу, ніж той рівень мовленнєвого розвитку, на якому вони знаходяться. Відсутність мовленнєвих засобів до породження власних висловлювань викликає у малюків негативізм, тому вчитель-логопед у тісній співпраці з батьками та іншими педагогами дошкільного навчального закладу має прикласти максимум зусиль, щоб дошкільник повірив у свої сили на шляху оволодіння мовленням.

Розвиток зв'язного експресивного мовлення на рівні речення відбувається шляхом домовляння за дорослим слів та словосполучень у віршованих чи пісенних текстах, відповідей на запитання дорослих, виконання одно- і двоскладових інструкцій із коментуванням власних дій, самостійної постановки запитань із обов'язковим використанням питальної інтонації.

На основі використання педагогами міжаналізаторних зв'язків у молодших дошкільників із ЗНМ відбувається формування першоелементів описового мовлення. Численні наукові дослідження вказують на те, що чинниками, які полегшують та спрямовують процес становлення зв'язного описового мовлення, є наочність (С. Л. Рубінштейн, Л. В. Ельконін, А. М. Леушина та ін.) і моделювання плану висловлювання (Л. С. Виготський).

Дітей четвертого року життя із ЗНМ знайомлять із кольором, формою та величиною предметів і саме на цій основі варто будувати роботу з відображеного опису. Вчитель-логопед запитує і сам відповідає, а дитина повторює за ним двослівне речення. Доцільно починати відображений опис на матеріалі добре знайомих дітям предметів, таких як іграшки. Наприклад: Це м'яч. М'яч великий. М'яч круглий. М'яч синій. Варто пропонувати

дошкільникам розглядати, обмацувати предмет, маніпулювати ним. Доцільним також буде малювання даного предмета. Допмагаючи дитині вибрати фарбу потрібного кольору, провести кругові лінії, коментуючи спільні дії, педагог сприяє закріпленню у неї навичок описового мовлення на практичному рівні. Саме завдяки залученню у навчальний процес усіх аналізаторів можливий пластичний динамічний розвиток мовно-мисленнєвої діяльності дітей у цілому.

Для розвитку зв'язного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ є продуктивним використання на заняттях з образотворчої діяльності проблемних ситуацій, які сприяють появі у дітей мовленнєвої активності. Так, „забути” покласти аркуш паперу, пензлик чи олівець, у результаті чого дитина буде змушена попросити їх, тобто проявити мовленнєву ініціативу, збагатити комунікативну спрямованість мовлення. Необхідно розвивати та закріплювати бажання дітей говорити. Для цього потрібно підтримувати кожне ініціативне словесне звертання дошкільника, перетворювати його по можливості у розмову, давати словесні доручення, розширювати коло потреб дитини у спілкуванні.

Діти четвертого року життя із ЗНМ, використовуючи допомогу педагога, з опорою на наочність та навідні запитання вчаться складати просте речення з однією дійовою особою – спочатку непоширене, з двох слів, а після його засвоєння – поширене, з прямим додатком у знахідному відмінку.

Починаючи роботу над елементарною фразою, спочатку бажано використовувати у якості присудка вказівні займенники (Оля тут. Мама там) і лише потім – дієслова у формі наказового способу. Дієслово, що відпрацьовується, доцільно брати тільки у одній формі, бо будь-яка інша його форма сприймається дітьми як зовсім нове слово. На подальших етапах до двослівного речення варто додавати прямий додаток.

Значну увагу на заняттях слід приділяти інтонації (спонукальній, стверджувальній, заперечній чи запитальній), адже відомо, що навіть з 6 міс. у малюків наявна семантична значущість інтонації та прослідковується різна інтонація при вимові голосних. Питальна інтонація з використанням логіко-граматичних категорій: Хто? Що робить? Що ти робиш? Що це? Де? дозволяє

активізувати мовлення молодших дошкільників із ЗНМ та збагатити мовленнєвий досвід дітей.

Прикладом такої роботи може стати гра-заняття „Стали іграшки всі в ряд”, в якій учитель-логопед пропонує дітям пограти, роздає їм по одній великій картці лото із зображенням трьох іграшок, пропонує кожному розглянути їх і назвати, що на них намальовано. Педагог допомагає малюкам ставити запитання: „Хто це? Що це?”. Діти називають зображення повними словами.

Коли всі діти відповіли, вчитель-логопед бере одну маленьку картку, показує її всім та запитує: „Хто (що) це?”. Діти називають: „Це машина”. Вчитель-логопед звертається до дитини, у якої на великій картці є машина, і запитує: „Петрику, де у тебе машина?”. Дитина знаходить і показує зображення, а вчитель-логопед акцентує: „Ось машина”. Дитина повторює фразу за вчителем-логопедом. Педагог говорить: „Петрику, попроси у мене машину. Скажи: дай машину”. Дитина повторює. Вчитель-логопед віддає картинку, говорить: „На машину”, – і допомагає їй знайти і закрити аналогічне зображення на великій картці. При цьому картка викладається чистою стороною догори. Така ж робота проводиться почергово з рештою картинок.

Після того, як діти закривуть усі картинки на своїх великих картах, учитель-логопед запитує у кожного: „Миколко, де у тебе сховався м'ячик? Знайди м'ячик”. Кожна дитина самостійно чи з допомогою педагога знаходить і перевертає картинку зображенням догори.

Коли всі картинки відкриті, вчитель-логопед просить дитину: „Галинко, дай мені ляльку”. Дівчинка бере маленьку картинку із зображенням ляльки, віддає її, повторюючи за вчителем-логопедом фразу: „На ляльку”. Так всі діти почергово віддають свої картинки. Наприкінці заняття вчитель-логопед просить кожну дитину повернути йому велику картку.

У процесі корекційно-розвивальної роботи здійснюється формування діалогічного мовлення шляхом повідомлень, запитань, спонукань, відповідей на запитання педагога за змістом предметних і нескладних сюжетних малюнків. Спочатку формуються мікродіалоги, а згодом методично правильно

організована гра стає ефективним засобом активізації вербальної комунікації, що призводить до саморозвитку повноцінного діалогу.

Робота з діалогом охоплює усі частини мови. Наприклад: Хто це? Це киця. Яка киця? Маленька киця. Що робить киця? Киця спить.

Звертаючись до дітей, доцільно використовувати різні варіанти запитань: узагальнені запитання, в яких не вказується предмет (Ти щось хочеш?);

конкретні запитання (Що тобі дати?);

запитання із уточненням (Що тобі дістати з полиці?);

різні варіанти запитань із поступовою конкретизацією їх змісту (Тобі дати коробку? Що ти хочеш дістати з коробки? Що ти дістаєш? Що ти дістав? Що це?);

запитання, які передбачають вибір (З якою машинкою ти хочеш погратись? Ти хочеш синю чи червону машинку?).

Робота з розвитку зв'язного експресивного мовлення на рівні тексту потребує тривалої підготовчої роботи. Формування комунікативно-мовленнєвих навичок молодших дошкільників із ЗНМ, встановлення ними соціальних зв'язків, накопичення соціального досвіду відбувається у недовготривалих рухливих, будівельних іграх, іграх-забавах з іншими дітьми групи (5–10 хв.), нескладних сюжетних діях з образними іграшками, в яких діти звертаються у вербальній формі до дорослого чи іншої дитини із проханням про допомогу або із запитанням.

У процесі корекційно-розвивальної роботи у дітей четвертого року життя із ЗНМ відбувається розвиток вербальної пам'яті шляхом вивчення напам'ять невеличких забавлянок, фрагментів пісеньок та віршиків (1–2 рядка) з опорою на наочність, за демонстрацією окремих дій. Такі види роботи є гарним підґрунтям для оволодіння навичками складання розповіді за картиною.

Молодші дошкільники із ЗНМ вчать, використовуючи навідні питання педагога, складати елементарну розповідь за картиною (1–2 речення з 2–3 слів) шляхом розгляду картини, здатності помічати головне та відповідати на запитання за її змістом.

Постановка питань – провідний прийом при роботі з картиною. Вчитель-логопед повинен ретельно продумувати питання, адже вони мають допомогти дітям зрозуміти загальний смисл картини, спрямовувати їх увагу на взаємозв'язок окремих деталей, сприяти цілеспрямованому опису.

В. В. Гербова рекомендує використовувати при роботі з молодшими дошкільниками такі запитання:

- 1) відповідь на які підказує сам зміст картини (Що робить дівчинка?);
- 2) мобілізуючі особистий досвід дитини (Чим хлопчик миє руки?);
- 3) у вигляді відповіді-передбачення, що виходить за межі зображеного (Цікаво, що він говорить зайчику?).

Слід наголосити, що запитань до віршів може бути 1–2, а до казки їх кількість не повинна перевищувати 2–3.

У кінці навчального року діти четвертого року життя із ЗНМ здатні складати зв'язну розповідь з опорою на наочність зі збереженням смислового структурування ситуації та правильного порядку слів у реченні на добре знайомому матеріалі. Так, за допомогою педагога діти здатні пригадати і відтворити казку („Курочка Ряба”, „Колобок”), не спотворюючи смислу.

Отже, робота з формування зв'язного мовлення дітей четвертого року життя із ЗНМ довготривала та копітка і потребує від логопеда терпіння та наполегливості. Тільки за умов сформованості простих, а згодом і складносурядних та складнопідрядних речень можливий повноцінний розвиток дитячого мовлення, що вказує на важливість логопедичної роботи у цьому напрямку.

Література:

Ігрові заняття з розвитку мовлення. 1–2 молодші групи. / Упоряд. В. Л. Сухар. – Х. : Ранок-НТ, 2008. – 192 с.

Крутії К. Л. Конспекти занять із навчання української мови і розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку / К. Л. Крутії, Л. М. Письменна, Л. І. Щербань – Запоріжжя : ТОВ „ЛПС” ЛТД, 2006. – 192 с.

Мовленнєве спілкування. Друга молодша група / Укл. Л. П. Голян. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. – 64 с.

Тищенко В. В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років. Поради батькам / В. В. Тищенко, Ю. В. Рібцун – К. : Літера ЛТД, 2009. –128 с.

Филичева Т. Б. Дети с общим недоразвитием речи. Воспитание и обучение : учеб.-метод. пособ. / Т. Б. Филичева, Т. В. Туманова – М. : Гном-Пресс, 1999. – 80 с.